

ІСТОРИОГРАФІЯ

УДК 930.1:94(477)(=16)
DOI: 10.31651/2076-5908-2018-3-4-5-16

**ІВАНГОРОДСЬКИЙ Костянтин
Васильович,**
кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії України Черкаського
національного університету імені
Богдана Хмельницького,
e-mail: iwakos@ukr.net

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АСПЕКТИ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЕТНІЧНОЇ ІСТОРІЇ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Намагаючись реконструювати етнічну історію спільнот східних слов'ян домонгольської доби, українські науковці традиційно частіше звертаються до літописної традиції, хоча й усвідомлюють важливість інших видів джерел. Не менш важливим завданням є й демістифікаціями сучасними вченими сфальсифікованих джерел. В історіографії проблеми присутній і певний скепсис щодо неписемних джерел у реконструкціях середньовічної етноїсторії. Однак доволі часто історики обмежуються лише фрагментами джерел, одночасно нехтуючи встановленням їхнього походження та семантики. Залучення археологічних джерел до етністоричних реконструкцій вимагає врахування й теоретично-методологічної специфіки їхньої інтерпретації. Головна увага українських істориків щодо джерельної бази етністоричних реконструкцій минулого спільнот східних слов'ян традиційно найбільш прикута до давньоруського літописання й у першу чергу до «Повісті врем'яних літ». Однак у сучасній українській історіографії дослідники скептично оцінюють можливості цього твору як історичного джерела. Однак ані археологічні, ані писемні джерела, ані їхнє комплексне застосування поки не сприяють вирішенню питання, хоч українські фахівці приділяють цьому чималі увагу та методологічні зусилля.

Ключові слова: історіографія, джерелознавство, історичне джерело, археологічні джерела, літопис, етністорична реконструкція, східні слов'яни.

Постановка проблеми. Складність реконструкції етнічної історії спільнот східних слов'ян домонгольської доби у першу чергу зумовлюється надзвичайно вузькою джерельною базою. Представники сучасної української історіографії цієї проблеми також змушені постійно покликатися на цю обставину, пропонуючи власні версії чи то відносно формування спільноті слов'ян, чи безпосередньо ведучи мову про етногенез українців. Однак ані археологічні, ані писемні джерела, ані їхнє комплексне застосування поки не сприяють вирішенню питання, хоч українські фахівці приділяють цьому чималі увагу та методологічні зусилля. Водночас упадає в око те, що у теперішній українській гуманітаристиці відсутні окремі сегменти джерелознавства щодо слов'янської етноїсторії. Так, доволі скромно представлені аналітичні інтерпретації лінгвістичних і антропологічних джерел, загалом відсутні дослідження в царині етногенетики.

Метою цієї статті, з огляду на цілковиту відсутність наукового студіювання окресленої в темі проблематики, є аналіз притомності джерельної бази на сучасному етапі, покликаній забезпечити етністоричну реконструкцію формування та розвитку спільнот східних слов'ян в домонгольську добу. Зокрема, передбачається встановити рівень теоретично-методологічного осягнення окресленого масиву джерел у межах сучасної української історіографії.

нської історіографії. Крім цього, не менш важливими завданням вбачаємо окреслення тих видів джерел, які залучаються фахівцями до реконструкції східнослов'янської етноісторії, й насамперед з'ясування в такому ракурсі важливості/ не важливості джерел наративних – як руських, так і зовнішнього походження. На особливу увагу заслуговують внутрішні та зовнішні чинники, що безпосередньо визначали стилістику та змістовність давньо-руського літописання, передусім у царині етногеографічної та етнографічної інформації, вміщеної літописцем до свого твору.

Виклад основного матеріалу. В процесі етнологічного студіювання середньовічної історії «східного слов'янства» українські науковці традиційно частіше звертаються до літописної традиції, хоча й усвідомлюють важливість інших видів джерел. У такому контексті досить слушною є думка М. Котляра, котрий зауважує, що в цій сфері дослідницька специфіка зумовлена невеликим колом літописів, яке склалося півтора століття тому. Тому в перспективі є лише два шляхи: по-перше, знаходити й обґрунтовувати раніше не встановлені зв'язки між фактами, явищами, а по-друге – оригінальне прочитання й інтерпретація вже відомих відомостей, із залученням археологічних пам'яток і вдосконаленням дослідницького інструментарію [1, 6–7]. З іншого боку, навряд чи варто надто довго інтерпретувати однакові тексти, адже це може позбавити їх будь-якої джерелознавчої цінності та перетворити на кон'юнктурні артефакти.

Не менш важливим завданням є й демістифікація сучасними вченими сфальсифікованих джерел, особливо, коли вони становлять практично фундамент якоїсь із історіографій. У цьому ракурсі гранично вдалою слід визнати докторську дисертацію О. Толочка, присвячену розвінчання «російської історії», сконструйованої В. Татіщевим у середині XVIII ст., на основі, зокрема, так званого «Іоакимівського літопису», ним самим же і сфальсифікованим [2]. Звідси, й цілком закономірний висновок українського історика: «"История Российская" – найбільша (й судячи з тривалості – найуспішніша) містифікація в російській історії» [3, 22], внаслідок чого всю подальшу «канонічну» російську історіографію (що є вельми показовим) можна також визначати як містифіковану. Попри те, що вже М. Карамзін називав цей «літопис» «жартом Татіщева», дотепер російські історики в більшості вірять (!) у його автентичність. До того ж ще від середини XIX ст. стало зрозуміло, що «Іоакимівський літопис» – твір пізнього походження і символічним є те, що насамперед В. Татіщева підвів «опис народів» – «надто явною була його залежність від етногенетичних фантазій польських хронік XVI ст.» [3, 199].

Вельми популярною як «сенсаційне» історичне джерело в 1990-х рр. серед гуманітаріїв, зокрема українських, стала і так звана «Велесова книга». На жаль, дотепер до неї некритично-поважно ставляться й деякі досить респектабельні науковці (як правило, філологи, філософи, «технарні»), іменуючи її не інакше, як «безцінна літературна пам'ятка українського народу дохристиянського періоду» [4, 5]. Прикро, але деякі дослідники намагаються на її основі вигадувати «нову» етнічну історію східних слов'ян додержавної доби, а подекуди відшуковують з-поміж них і «давніх укрів», і «трипільців-українців», і «державу Дулібію», і т. д. Дехто навіть вважає «вперте та войовниче» несприйняття цієї «пам'ятки» не тільки ненауковим підходом, але й чомусь заполітизованим [5, 78]. Втім, слідом за Г. Грабовичем, М. Котляром, Г. Півтораком, П. Толочком і рештою професійних істориків і філологів, ми теж вважаємо це «джерело» відвертою підделкою. Навіть для сучасних українських лінгвістів «не залишається щонайменших сумнівів стосовно фальсифікаційної природи цієї "пам'ятки"» [6, 115]. Більше того дехто з них цілком притомно вбачає в цьому «симулякрі історії» навіть «російський імперський наратив» [7, 212], свідомо вживлений у цей текст його найімовірнішим автором – російським білоемігрантом у Бельгії, інженером-хіміком Ю. Миролубовим упродовж другої чверті XX ст.

В історіографії проблеми присутні і певний скепсис щодо неписаних джерел у реконструкціях середньовічної етноісторії. Однак доволі часто історики обмежуються лише фрагментами джерел, одночасно нехтуючи встановленням їхнього походження, семантики, «духу часу» створення тощо. Натомість, як зауважив О. Прицак, цю специфіку підмінюють конструкціями, що відбивають смаки та політичні переконання власне дослідників, які до того ж «запасуються даними німих дисциплін, таких як археологія, пристосовуючи їх до своєї теорії» [8, 32]. До певної міри ці труднощі усвідомлюють і археологи, наголошуючи, що відсутність слов'ян у писаних джерелах до VI ст. провокує чимало дискусій-

них питань, але все одно наполягають на критичній важливості даних своєї дисципліни у цій сфері наукового пошуку, переконуючи навіть у «перевазі археології над іншими науками, задіяними в дослідженні процесу етногенезу слов'ян, через постійне збільшення джерельної бази» [9, 137].

Солідаризуються із такою позицією і деякі історики, наголошуючи, що досі в історіографії з етносоціальної специфіки, зокрема Давньої Русі, «незатребуваним залишається коло-сальний потенціал матеріалів археології» [10, 37]. Проте, варто пам'ятати, що історик часто важко розібратися в археологічних тонкощах і він по суті вибірково та довільно застосовує напрацювання своїх колег. Адже археологи, як правило, прагнуть побачити у своїх знахідках відображення явищ і подій, відомих якраз із джерел письмових і праць самих істориків. Погоджуючись із В. Арістовим, вважаємо, що було би досить промовистим побачити історію Русі, написану винятково на археологічному матеріалі, зі свідомою сепарацією від письмової історії [11, 484]. Втім, поки що подібні праці, присвячені зокрема дописемному періоду етнічної історії слов'янських спільнот і базовані переважно на матеріалах археології, позначені переважно абстрактно-схематичними та гіпотетичними побудовами.

Залучення археологічних джерел до етноісторичних реконструкцій вимагає врахування й теоретично-методологічної специфіки їхньої інтерпретації. Динаміка змін у царині теорії та методології доволі швидка, а відтак, нагромаджені колись викопні артефакти, зумовлювалися по суті зовсім іншими уявленнями. Як відзначає А. Филипчук, наші попередники сформуливали таку джерельну базу, яка давала відповіді на тогочасні наукові запити, але «користуватися нею зараз без перевірки та вдосконалення під кутом нинішніх теорії та методики – означає регресувати в аспектах методології дослідження, що прямим чином впливає на інтерпретацію джерел» [12, 65–66]. Так і підсумовуючи дослідженні етнічної історії Східнокарпатського регіону, Д. Козак змушений констатувати, що викладений більш як на шестистах сторінках матеріал не вичерпує проблему етногенезу слов'ян у цьому краї, що зумовлено якістю відповідної джерельної бази. Тоді як цю якість визначає передусім «недостатньо розроблена теоретична база археологічної науки» [13, 483].

Більшість же українських археологів справедливо наголошують, що справжній прорив у розширенні джерельної бази так званої «ранньослов'янської археології», а також її наукова інтерпретація мали місце в останній третині ХХ ст. Насамперед мова йде про нові культури, відкриті у Середньому та Верхньому Подніпров'ї, на Лівобережжі Дніпра, завдяки чому вдалося заповнити чимало хронологічних лакун у припустимій зоні формування східнослов'янських спільнот. Своєю чергою, це дало змогу побудувати типологічно-хронологічні колонки безперервного етнокультурного розвитку давнього населення на українських теренах, у тому числі й предків етносу українців [14, 3]. З іншого боку, в останні десятиліття процес активних польових робіт у цьому напрямі практично припинився і не лише в Україні.

Нагромаджені ж артефакти попередніх років спрямовувалися переважно на пошук «праслов'янських» культур. Тому, як ми зможемо далі переконатися, безпосередньо дослідження «слов'янських» археологічних культур середини – другої половини I тис. дослідженні не надто ґрунтовно. Така сама ситуація спостерігається й відносно застосування нових методик фіксації й аналізу джерел I–V ст., що могло б суттєво поглибити наші знання про час, який передував «великому розселенню слов'ян». Щоправда не можна не відзначити й важливі дослідження в цьому напрямі останніх років, проведені українськими археологами (О. Сухобоков, Б. Магомедов, Я. Баран та ін.), саме з урахуванням нових теоретично-методичних аспектів інтерпретації археологічних джерел відносно етнокультурних реконструкцій.

Традиційно «проблематичними» для історіографії етнічної історії східних слов'ян є антропологічні джерела – точніше їхня фактична відсутність, пов'язана зі звичаєм кремації покійників, поширеного у всіх слов'янських спільнотах до прийняття ними християнства. І як би провідний на сьогодні український антрополог С. Сегеда не намагався переконати істориків у винятковості саме антропологічних джерел і їхній «інформативності» щодо етногенезу українців [15, 1], доводиться визнати більш слушною думку Т. Рудич: «На жаль, антропологія має у своєму розпорядженні меншу джерелознавчу базу, ніж археологія, [адже] матеріалів для краніології не залишилося» [16, 47]. Втім, нехтувати сучасними даними і антропології, і генетики все ж не варто.

Певну увагу в межах студіювання етнічної історії спільнот східних слов'ян нинішні українські дослідники приділяють і писемним джерелам так званого «іноземного» походження, хоча не можна сказати, що такий дискурс є сьогодні надто динамічним. Як правило, у сучасній українській історіографії проблеми цьому присвячені невеликі розвідки, що мають переважно гіпотетично-інтуїтивний характер. Навряд чи переконливим можна визнати й загальні посилення, згідно яких відсутність слов'ян зокрема в античних джерелах пов'язана із неухважною римських і візантійських авторів, які, буцімто, не помічали існування слов'ян у лісах Східної Європи. Дискусійною виглядає й оцінка письмових джерел тільки за критерієм наявності в них «слов'янських» етнонімів, адже це у жодний спосіб не поглибить відтворення етнічних процесів давнини. Тим більше за такими «етнонімами», приміром, у візантійських авторів часто стояли «етнічні кліше», котрі далеко не завжди збігалися з реальною ідентичністю описуваного ними населення, в тому числі й «слов'янського», котре й за часів Русі ними іменовано «тавроскіфами» [17, 55; 18, 123].

Не уникають українські фахівці і спроб етнічних реконструкцій східнослов'янських спільнот на основі «Баварського географа». Так, привертає увагу сучасна інтерпретація деяких етнонімів, що містить назване джерело, запропонована Л. Войтовичем. Приміром, він, слідом за І. Крип'якевичем і Я. Ісаєвичем, відкидає версії ототожнення спільноти «*zeriuani*» із сіверянами чи сербами (сорбами), але натомість вважає, що так позначені «черв'яни», тобто плем'я, пов'язане з «градами червенськими» найдавніших літописів. З іншого боку, важко погодитись із припущенням львівського історика, що, згадані в «Баварському географі», «*ruzzi*» (майже одноставно ідентифікуються дослідниками з «*русамі*») становили «дніпровський київський каганат, який виник після звільнення *полян* від зверхності хозарів» [19, 21, 23], оскільки «каганат русів» прямо не згаданий у жодному відомому джерелі. Тим більше він сам же зауважує наскільки довільними та патріотично детермінованими можуть бути інтерпретації «переліку народів» із цієї пам'ятки [20, 20].

До речі, проти ототожнення *ruzzi* «Баварського географа» з «Руським каганатом», але в інтерпретації В. Седова, свого часу виступив і В. Баран, зауважуючи істотні різночитання цього джерела відомими вченими (Й. Геррманн, Г. Ловмянський, О. Пріцак, О. Трубачов, А. Назаренко). Слушним є й висновок українського археолога з цього приводу: «Етнікони з етнообластей, де велика кількість їх не піддається перевірці та не може бути визначена, надто ризиковано, а то й просто неприпустимо ставити в основу історико-археологічних реконструкцій» [21, 85–87]. Необхідно водночас брати до уваги ту обставину, що «*ruzzi/руси*», згадані в джерелі, не обов'язково мали бути «слов'янами». Скажімо, С. Конча припускає, що фрагмент «*Ruzzi Forsderen Liudi Fresiti*» міг стосуватися скандинавських купців і військових найманців у Східній Європі, назагал відомих як «руси», котрі були пов'язані з дніпровськими торговельними комунікаціями [22, 24].

Головна ж увага українських істориків щодо джерельної бази етноісторичних реконструкцій минулого спільнот східних слов'ян традиційно найбільш прикута до давньоруського літописання й у першу чергу до «Повісті врем'яних літ» (далі – ПВЛ). Навіть російські дослідники змушені констатувати, що сьогодні в Україні наявний вельми потужний історико-філологічний напрям Київської школи східноєвропейської історії [23, 310]. До такої констатації А. Мусіна спонукала остання монографія Т. Вілкул, присвячена формуванню та функціонуванню раннього київського літописання та хронографії, полеміка навколо яких не вщухає дотепер. Київська дослідниця досить резонно наголошує на тому, що від джерелознавчих питань залежать питання й суто історичні [24, 5]. Так, важливими проблемами є хронологія появи записів з історії Русі (чи вони були сучасними подіям, про які в них ішлося, а чи були віддалені від них у часі), ступінь моделювання або навіть конструювання оповіді за «книжними» історичними нарративами (перекладними візантійськими хроніками та історіями), що зумовлює оцінку достовірності давньоруських історичних повідомлень.

Незважаючи на істотний прогрес у дослідженні літописних зводів, дотепер наукові аргументи та арсенал доказів відносно проблеми по суті залишаються такими ж, як і в ХІХ ст. [25, 276] Одним із найпринциповіших, базових питань джерелознавства давньоруського періоду є полеміка щодо так званого «Початкового зводу», в якій чітко виокремлюються два «табори». Перший – прихильники гіпотези О. Шахматова – пропонує трактувати зводи із записами за ІХ–ХІ ст. – ПВЛ, Новгородський перший літопис молодшої

редакції (НПЛмл) а також низку пізніших московських і новгородських літописів – як матеріал для реконструкції раніших текстів. Представники протилежного «табору» (із сучасних учених – це О. Толочко, Д. Островський, Дж. Лінд, О. Боброва, Т. Вілкул та ін.) переконані, що НПЛмл є пізньосередньовічною переробкою ПВЛ, зробленою у XIV чи XV ст. Так, Т. Вілкул доводить, що «традиційні шахматовські положення не підкріплені достатніми доказами, а свідчення джерел дозволяють виробити іншу схему взаємин ранніх пам'яток літописання та хронографії» [24, 5–6,384]. Відтак, ідею збереженого в НПЛмл Початкового зводу, що начебто «передував» ПВЛ слід відкинути, враховуючи свідчення пізнього походження новгородського літопису [26, 443].

З новою силою в українській історіографії розгорілася й дискусія відносно авторства ПВЛ, насамперед між Петром і Олексієм Толочко. Якщо перший і далі наполягає, цілком у дусі шахматівської гіпотези, що автором тексту був Нестор, то інший знаходить переконливі докази, що все ж таки літопис написав ігумен Видубицького Свято-Михайлівського монастиря Сильвестр [27]. Усе це не може не турбувати дослідників середньовічної східнослов'янської історії, оскільки істотно підважує авторитет ПВЛ саме як джерела для етноісторичних реконструкцій. Адже, за своєю сутністю такий твір навряд чи може вважатися літописом у власному розумінні слова. Як зауважував М. Брайчевський – це, радше, «історичний трактат, пронизаний червоною ниткою ідеологічних концепцій» [28, 618]. На думку Т. Вілкул, будучи лише пам'яткою літератури, ПВЛ не є джерелом, із якого відомості черпаються безпосередньо [29, 14]. Слабко розробленою залишається й проблема запозичень літописцем інформації із зовнішніх текстів, яка багато в чому визначила його «інтелектуальну конструкцію», пропоновану читачеві [11, 483].

Найбільш вдало ці та інші аспекти відносно «головного літопису» Русі не так давно інтерпретував О. Толочко: «ПВЛ була створена на початку XII ст. і від подій, з яких вона починає розповідь, її відмежовують два з половиною століття. Її повідомлення в більшості легендарні або взагалі вигадані й жодних достовірних джерел літописець не мав. Його розповідь вибудовується в характерну для середньовічних хроністів “повість про походження”: звідки прийшла правляча династія та як набула підвладний їй народ. *Це видатний літературний твір, але цілковито недостовірна історія* (тут і далі курсив у цитатах наш. – К. І.). Жодних причин надалі базувати на ньому наші знання про минуле не існує». За збігом обставин, цей класичний середньовічний «origo gentis» був єдиною версією про походження Русі, котрий у незмінному вигляді був успадкований з XVIII ст. науковою історіографією. Тому навіть у сучасних викладах історії спільнот східних слов'ян домонгольської доби «ми маємо справу по суті з літописною легендою, що викладена “науковою мовою”», тоді як «історична реконструкція має ґрунтуватися на джерелах іншого роду: сучасних подіям і не оповідних» [30, 10–19].

Зважаючи на останню обставину, не доводиться особливо дивуватися, що відносно ПВЛ в історіографії присутні численні маніпуляції. Насамперед, це бажання побачити в літописі підтвердження своїх поглядів або ж прагнення примусити його автора бути сучасником і говорити по суті від імені дослідника. Приміром, М. Котляр без жодного сумніву переконує, що «Нестор визначив чільне завдання з'ясувати походження давньоруської народності та її (? – К. І.) державності» [31, 389], але, думається, що реальний «Нестор» був би вельми здивований, якби про це дізнався. Досить проблематичним є й твердження, що він передав провінційним літописцям «прогресивну ідею народної єдності», а тому вони, начебто, «сприймали Київську Русь як єдине етнічне ціле» [32, 275]. Адже, крім суто етнологічної некоректності пропонованих формулювань, у текстах давньоруських літописів немає жодного підтвердження цим позитивістським кабінетним реконструкціям сучасних істориків.

Відтак, для сучасних дослідників проблеми етнічної історії східних слов'ян одним із важливих завдань має стати з'ясування тих етнологічних уявлень і понять, які містить і давньоруське літописання. Тим більше, враховуючи, що старокиївські книжники, окреслюючи картини сучасних їм світу та соціуму, «широко послуговувалися міфологізованими “історичними” переказами та генеалогіями» [33, 13]. Навіть «головний герой» ПВЛ – «Руська земля», походження якої стало засновком для літописця, як зауважив С. Плохій, набуває своєї конотації «єдності» лише наприкінці ПВЛ, що наводить на думку про її штучну «вписаність» у події ранньої руської історії [34, 39]. Однак і досі в історіографії

етнічної історії східних слов'ян їхнє розселення, подане Сильвестром/Нестором, досить часто сприймається як своєрідна «етнографічна мапа», а літописна оповідь – як звіт вченого-етнолога, чим, за влучним означенням О. Толочка, «створюється ілюзія документованості та навіть науковості». В дійсності ж, ця «мапа» багато в чому побудована за біблійним зразком і «Сильвестр маніпулював нею для досягнення необхідних йому цілей», хоча, звісно, «його картина “племен” не зовсім вигадана» [30, 70,81]. До певної міри ситуацію щодо давньоруських «етноісторичних уявлень» прояснюють «етногенетичні погляди представників ранньомодерної (XVI–XVII ст. – К. І.) духовної еліти, які повсякчас не розмежовують чітко генезис окремих слов'янських народів і слов'ян взагалі» [35, 2].

В контексті інтерпретації етнічної історії спільнот східних слов'ян сучасними українськими істориками, на основі буквального сприйняття літописного тексту, доволі показовими є спроби приписати «Нестору» створення так званої «дунайської гіпотези» їхнього походження. Причому історики ставляться до цієї «версії» надто максималістськи, навіть не намагаючись глибоко проаналізувати та порівняти цю легенду ні з іншими письмовими джерелами, ні з даними археології [36, 64]. Натомість коректнішою є думка О. і П. Толочко, згідної якої «дунайська прабатьківщина» слов'ян у ПВЛ є цілком свідомою ідеологічною конструкцією книжника, покликаною підвищити статус Русі в колі християнських народів, засобом її причетності до апостольської місії у слов'ян [37, 19]. Декларативні ж припущення, що автору ПВЛ «вихід слов'ян з Дунаю» знадобився аби підкреслити «державотворчий потенціал» цього регіону (начебто, тут з'явилися перші слов'янські держави), або відзначити його як важливу для всіх слов'ян арену боротьби з Візантією – не витримують жодної критики. Швидше за все, у Сильвестра/Нестора було лише одне джерело, де взагалі згадувалися слов'яни – так звані «Паннонські житія», що описують місію Кирила та Мефодія до слов'ян в Паннонію та Іллірик. Відтак, літописець вирішив, що саме звідси й розселився «словенський язик», тим більше його писемність створили якраз ці святі [30, 74–77].

Практично нез'ясованою дотепер залишається й проблематика етнологічної номенклатури ПВЛ, що дозволяє дослідникам цілком безпідставно маніпулювати (та вигадувати нові) сучасними категоріями. Так, історикам добре відомо, що давньоруське «язик» одночасно позначало і «етнос» («народ»), і «мову», але доволі часто, в залежності від власних дослідницьких стратегій, вони довільно обирають більш зручну конотацію, наприклад, коли прагнуть довести, що вся Київська Русь була одним етносом, або спілкувалася єдиною мовою, а тому, буцім, сприймала себе «єдиним етносом». Проте, навіть «запеклі» прихильники концепту «давньоруської народності» змушені визнати, що «всі ознаки етносу, згадувані давніми джерелами (? – К. І.), є дискусійними, а в сумі не дають підстав визначати етнічну спільноту» [31, 14].

Автор ПВЛ ніде не пояснює, що для нього значила, скажімо, така категорія, як «народ»? Очевидно, що для нього це було досить динамічне явище, ознаки якого постійно змінюються. Крім цього, не важко помітити, що він виділяє окремі східнослов'янські «племена», що відрізнялися для нього назвами, «законами предків своїх», тобто звичаями, та локалізацією в просторі, але жодного разу не повідомлено як відбувалася етнічна ідентифікація на персоналістичному рівні. Втім, як зауважує Т. Вілкул, попри сучасну повсякденність слова «народ», у давньоруську добу воно мало цілковито інший зміст і в літописанні зустрічається рідко, маючи при цьому такий абстрактний (для сучасних дослідників) синонім, як «людії» [29, 52–53]. Заплутаністю характеризуються й інтерпретації терміну «плем'я», як щодо його розуміння тогочасними книжниками, так і в трактуваннях сучасними істориками, котрі застосовують його (хоч подекуди й умовно) по відношенню до спільнот східних слов'ян, згадуваних у літописі. Проблема тут полягає в тому, що ці спільноти, навіть згідно з літописними характеристиками, давно подолали стадію родового ладу й етнологічно вже не були «племенами», тим більше в «енгельсовому» розумінні, що досі панує в історіографії.

Попри зрозумілу, здавалося б, картину початкового «племінного» поділу східних слов'ян у літописі, дослідники наголошують якраз на суттєвій її історичній розмитості. Так, В. Ричка зауважує, що ми досі достеменно не знаємо до якого часу відноситься ця, вихоплена літописцем із забуття панорама та наскільки точно вона відбиває реалії їхнього переддержавного чи радше передполітичного історичного буття [33, 8]. Ситуація усклад-

нюється й тим, що в ПВЛ ці «племена» надзвичайно швидко зникають, як тільки утворюється Руська держава, а на їхньому місці з'являються спільноти з назвами, похідними від конкретних «адміністративних» центрів – «земель», що своєю чергою створює для деяких сучасних дослідників ілюзію «дивовижної етнічної єдності Східної Європи». Звідси, за слушним спостереженням О. Толочка, роблять хибний висновок, що «племінна диференціація цілковито була витіснена новими ідентифікаціями, походження яких не пов'язане з додержавним періодом», але «ми знаємо, що літопис все ж таки обмовляється про старі назви “племен” навіть у XII ст., а отже, кривичі, в'ятичі – були все ще актуальною реальністю, що співіснувала, скажімо, зі смолянами» [38, 114].

Значно складнішою для сучасних східнослов'янських історіографій є проблема етніко-історичної верифікації конкретних «літописних племен» у часі та просторі. Надмірна ж довіра до тексту книжника та незнання походження тієї чи іншої його інформації можуть заводити пошуки у геть глухий кут. Так, скажімо, не виключено, що відомий сюжет ПВЛ про те, як «обри примучили дулібів» (має на сьогодні окрему солідну історіографію вірогідностей, гіпотез і вигадок) стосувався не волинських, а паннонських дулібів і, швидше за все, був запозичений «Нестором» із епістолярію візантійських імператорів [39, 52]. Не менш заплутаною в різних літописних традиціях (київській і новгородській) є інформація про таку «загадкову» спільноту, як уличі, особливо їхня географічна локалізація [40]. Істотно підважує «етнічну карту» розселення спільнот східних слов'ян ПВЛ і сучасна археологія, точніше невідповідність даних обох цих джерел. Адже археологічні матеріали засвідчують цілком інше членування східних слов'ян – причому на значно крупніші спільноти (на Правобережжі Дніпра – Лука-Райковецька культура, а на Лівобережжі – Роменська). Спроби ж розділити ці масиви на значно менші складові, що відповідали б «літописним племенам» зумовлені лише прагненням підігнати їх під літописну карту [38, 112–113]. Приклад із «археологічною невловимістю» полян взагалі змушує серйозно замислитися і над можливістю таких практик у сучасній історіографії, і над вартісністю ПВЛ як історичного джерела.

З іншого боку, давньоруське літописання може бути джерелом для дослідження специфіки етнічної та інших видів ідентичності, властивих населенню Русі. Останнім часом ця тематика стає все більш артикульованою в українській історичній науці. Попри те, що писемні джерела по суті відображають свідомість переважно давньоруського елітарного прошарку, внаслідок чого, на переконання В. Балущка, «етнічна самосвідомість більшості давньоруського населення фактично випадає з поля зору» [41, 16], все ж таки реконструкція механізмів формування останньої можлива, що демонструє зокрема й студія О. Толочка, присвячена формуванню «образу чужинця» в домонгольській Русі, з чітким ствердженням безпорадності пошуку руської ідентичності тільки методом очікування прямих відповідей [42, 43].

Показовим щодо цього прикладом може бути інтерпретація розуміння «Нестором» поняття «слов'яни». Насамперед, слід зважати на його відсутність у фольклорі будь-яких «слов'янських» спільнот, адже – це винятково наукова абстракція на основі лінгвістичної спорідненості останніх. Упродовж усього середньовіччя «слов'яни», як вірно зауважує О. Толочко, посилаючись на працю Ф. Курти, «жили» винятково в історичній та географічній літературі візантійських книжників і були «продуктом категоризації з погляду зовнішнього спостерігача», тобто – це був «ярлик, винайдений візантійськими авторами з метою систематизації “світу варварів”» [30, 73].

Посилання ж дослідників на «словен новгородських» як ендоетнонім, зафіксований Нестором/Сильвестром, який має підтвердити, буцімто відому/властиву йому та населенню Русі «слов'янську ідентичність», також є проблематичним. Адже, як і «поляни», «словени» також є фіктивними племенем і етнонімом, введеними до ПВЛ свідомо, аби пояснити як «русь» опинилася в Середньому Подніпров'ї та позначити їхні території як уготовані апостольським благословенням. Тому й у літописі апостол Андрій пов'язаний тільки із цими двома територіями – Києвом і Новгородом, чим книжник спеціально вказує особливу роль, яку ці міста мали відіграти в майбутньому поширенні християнства. Дізнатися ж про етнонім «слов'яни» («словени») він міг тільки з візантійських джерел і те, що «Сильвестр так настійливо пов'язує слов'янство саме з мовою та грамотою, дозволяє безпомилково його ідентифікувати» [30, 74,85,91–92].

Наявність різних етнокультурних ідентичностей, які можна простежити в руських літописах, залишається й надалі важливим і перспективним завданням для етноісторичного студіювання. До цього шеругу належить і проблема безпосередньо ідентичності «Нестора», хоча в українській історичній науці це питання поки залишається слабо артикульованим. Нещодавно у такому ракурсі до нього підійшов С. Плохій, зауваживши, що немає підстав твердити, начебто літописець мав розвинену «полянську, себто племінну ідентичність», оскільки в його часи такої спільноти вже не було (а особливо, якщо врахувати, що такої спільноти взагалі ніколи не було, крім як в уяві самого «Нестора»). Відтак, з погляду українсько-американського історика, якщо літописець і асоціював себе з якоюсь конкретною групою, то це не плем'я, а етнокультурна і територіальна група, ім'я якій «русь» [43, 16,19,32–33].

На наше глибоке переконання, більшість «етнологічних» проблем, які загалом безуспішно намагаються вирішити в межах давньоруського періоду, зокрема й українські знавці теми, зумовлені не завжди чітким усвідомленням основної мотивації створення ПВЛ. Зрештою, нею все ж таки була не історично-пізнавальна допитливість Нестора/Сильвестра, а намагання утвердити русь як богообраний народ. Звідси, практично весь сюжет цього твору скомпонований відповідно до християнського світогляду його автора. Саме тому й «окреми́й народ» русь був сконструйований книжником не у форматі «етнологічної одиниці», а як конфесійна категорія – люди, яких об'єднав християнський звичай і схожість мови під владою династії Рюриковичів, від якої прийшло до того ж і нове ім'я цього «нового» народу – «русь». Причому першим про існування такого народу у середині XI ст. заявив якраз перший «слов'янський» київський митрополит Іларіон, по суті «заклавши основи міфу колективної християнської ідентичності Русі» [44, 213]. І саме цей проект ідентичності було розвинуто та поглиблено «Нестором» і рештою давньоруських літописців упродовж XII ст. Правий С. Плохій і відносно того, що стереотип, згідно якого книжник начебто відображав/виконував ідеологію чи замовлення князя, не витримав дослідницької перевірки. Натомість єдина лояльність, яку виявляв автор ПВЛ – це захист інтересів Церкви [43, 28–29,42].

З огляду на це, не доводиться дивуватися тому, що й історію «свого народу» літописець починає у цілковитій відповідності до старозавітної традиції – поділ землі між нащадками Ноя та розповідь про Вавилонське стовпотворіння. Згідно першого, пояснювалася етнічна різноманітність людства, іншого – його різноманітність лінгвістична. Безпосередньо у ПВЛ «обидві історії разом пояснювали, чому слов'яни не лише становили окрему породу людей, але й відрізняються від інших власною мовою» [30, 68]. Вище ми вже констатували ту особливість, що в літописі дуже швидко зникають окремі спільноти східних слов'ян, особливо після епізоду хрещення Русі, коли «вчорашні» поляни, сіверяни, кривичі, словени відразу перетворюються на киян, чернігівців, смолян, новгородців.

На слухну думку О. Толочка, така дивна і незвичайно швидка «етнічна» метаморфоза також пов'язана в першу чергу із релігійним контекстом «Повісті». Від початку її автор позначив різні східнослов'янські «племена» на основі того, що вони мають різні звичаї (живуть за «законами предків своїх»), але – це звичаї язичницькі, тоді як для Нестора/Сильвестра єдиним джерелом закону може бути тільки християнський бог і цей закон єдиний для всіх християн [30, 79–81]. Отже, саме із прийняттям християнства в Русі й з'являється для «Нестора» такий єдиний народ – але не «етнологічний», а «конфесійний», а нова – християнська – ідентичність, начебто, знищує всі «племінні» відмінності. Проте, чимало дослідників відзначають, що старі «племінні» етноніми постійно вириваються в ПВЛ упродовж усього XII ст.

Біблійні паралелі в літописі простежуються й відносно інших, на перший погляд, «етнологічних» сюжетів, що не дозволяє сьогодні підтвердити саме такий їхній статус. Навіть займенник «наші» застосовується «Нестором» винятково за церковною топікою до християн (або протиставляється не-християнам, приміром половцям чи булгарам) [45, 316]. Фактично за кожним реченням літописців стоїть певне біблійне положення. Попри таку очевидність, славістична медієвістика в сучасних східнослов'янських історіографіях, згідно спостереження Г. Виноградова, досі не наважилася на радикальне сприйняття феномену Руської державності саме як штучного символічного конструкту, котрим вона по суті й зображена в літописі. Історія ж Давньоруської держави сконструйована в ньому

цілком в межах християнських уявлень про ідеальну країну [46, 114–115]. Скажімо, епізод із «тріумвіратом» Ярославичів (згідно заповіту Ярослава Мудрого, він поділив державу між трьома старшими синами) не можна пояснити ні специфікою етнічних процесів IX–XI ст., ні політичною історією. Однак, – на чому слушно наголошує О. Толочко, – такий поліцентризм чудово пояснюється слов'янською міфологічною троїстістю соціального устрою, що цілком суголосно із санкціонованою книжником біблійною традицією про поділ світу між трьома синами Ноя – Симом, Хамом і Яфетом [47, 41]. Тому, інтерпретуючи ПВЛ важливо пам'ятати, що це не лише літературний твір історичного жанру, але й багато в чому богословського.

Висновки. Таким чином, у сучасній українській історіографії, присвяченій етноісторичним реконструкціям минулого спільнот східних слов'ян, проблемі етнологічної притомності джерельної бази приділяється значна увага, зокрема й у частині її переосмислення. З іншого боку, доводиться констатувати значну кількість теоретичних і методологічних слабкостей у такому ракурсі, пов'язану із силою етноісторіографічних стереотипів, які сформувалися відносно цієї галузі на попередніх етапах розвитку історичної науки в Україні. Мова йде і про маніпулювання джерелами на догоду власним дослідницьким схемам, і про стихійний позитивізм в аналізі джерел. Чимало труднощів зумовлені й браком різних видів джерел – антропологічних, генетичних, пряомлінійною інтерпретацією матеріалів археології. Назріла також і потреба переосмислення наративних джерел, зокрема щодо їхньої валідності відносно етнологічних реконструкцій, з'ясування рівнів і видів ідентичностей, властивих спільнотам східних слов'ян і до-, і державного періодів. Показовим прикладом відносно останнього, є, на наше переконання, й відчутна конфесійна домінанта у давньоруському літописанні, що має багато в чому змінити погляди фахівців на етнічні процеси як в киеворуський час, так і в постмонгольську добу, що зі свого боку може істотно вплинути й на кореляцію підходів до етногенезу сучасних етносів, які ми за звичкою досі іменуємо «східнослов'янськими».

Список використаної літератури

1. Котляр Н. Ф. Древнерусская государственность / Н. Ф. Котляр. – Санкт-Петербург, 1998. – 446 с.
2. Толочко О. П. «Історія Російська» Василя Татищева: джерела та повідомлення : автореф. дис... д-ра іст. наук : 07.00.06 / О. П. Толочко ; Інститут історії України НАНУ. – Київ, 2005. – 35 с.
3. Толочко А. П. «История Российской» Василя Татищева: источники и известия / А. П. Толочко. – Москва : Новое литературное обозрение ; Киев : Критика, 2005. – 544 с.
4. Яценко Б. Шляхами тисячоліть / Б. Яценко // Велесова книга. – Київ : Велес, 2003. – С. 3–9.
5. Наливайко С. Етнічна історія Давньої України / С. Наливайко. – Київ : Євшан-зілля, 2007. – 624 с.
6. Лучик В. До питання про автентичність так званої «Велесової книги» / В. Лучик // Новітні міфи та фальшивки про походження українців. – Київ : Темпора, 2008. – С. 113–119.
7. Горбань А. Імперський наратив «Велесової книги»: симулякр історії / Горбань А. // Житомирські літературознавчі студії. – Вип. 7. – Житомир, 2013. – С. 201–214.
8. Прицак О. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – Т. 1 / О. Прицак. – Київ : АТ «Обереги», 1997. – 1080 с.
9. Пачкова С. Походження слов'ян / С. Пачкова // Археологія. – 2003. – № 4. – С. 135–139.
10. Ричка В. Київсько-руська проблематика в українській історіографії останнього десятиліття. Дискусія / В. Ричка // Україна – Росія: діалог історіографій / редкол. : В. Верстюк [та ін.]. – Київ ; Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2007. – С. 22–47.
11. Аристов В. Что нового в Киевской Руси? / В. Аристов // Ab Imperio. – Казань, 2015. – № 1. – С. 480–488.
12. Филипчук А. Міграційні процеси слов'ян V–VII ст. у Верхньому, Середньому Подністер'ї та Верхньому Попрутті (за матеріалами стаціонарних і розвідкових досліджень) / А. Филипчук // Вісник Інституту археології. – Вип. 5. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – С. 61–83.
13. Козак Д. Висновки / Д. Козак // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат : у 4 т. – Т. 1: Археологія та антропологія / ред. С. Павлюк. – Львів : Ін-т народознав. НАНУ, 1999. – С. 483–502.
14. Баран В. Д. Історичні витоки українського народу / В. Д. Баран, Я. В. Баран. – Київ : Генеза, 2005. – 208 с.
15. Сегеда С. П. Антропологічний склад українського народу: етногенетичний аспект : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.05 – етнологія, 03.00.14 – антропологія / С. П. Сегеда ; ІМФЕ. – Київ, 2002. – 29 с.
16. Рудич Т. Роль населення черняхівської культури у формуванні антропологічного складу слов'янської людності України другої половини I тис. – початку II тис. н. е. / Т. Рудич // Археологія. – 2007. – № 3. – С. 47–57.
17. Казакевич Г. М. Східні кельти: культури, ідентичності, історіографічні конструкції / Г. М. Казакевич. – Київ ; Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 358 с.
18. Волощук М. М. «Русь» в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції / М. М. Волощук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. – 496 с.

19. Войтович Л. «Баварський географ»: спроба етнолокалізації населення Центрально-Східної Європи IX ст. / Л. Войтович // Український історичний журнал. – 2009. – № 5. – С. 12–34.
20. Войтович Л. «Баварський географ»: попитки етнолокалізації населення Центрально-Восточної Європи в IX в. / Л. Войтович // *Studia historica Europae Orientalis* (Исследования по истории Восточной Европы). – Вып. 9. – Минск : РИВШ, 2016. – С. 16–51.
21. Баран В. Державотворчі та етнокультурні процеси в період Київської Русі / В. Баран // Істину встановлює суд історії : збірник на пошану Ф. П. Шевченка : в 2 т. – Т. 2. – Київ : ПУ НАНУ, 2004. – С. 82–101.
22. Конча С. Слов'янські племена з теренів України за описом Баварського Географа / С. Конча // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія : Українознавство. – Вип. 16. – Київ, 2012. – С. 19–25.
23. Мусин А. Серьезная заявка историко-филологического направления новейшей киевской школы истории Древней Руси (Рец. на: Вілкул Т. Л. Літопис і хронограф. Студії з домонгольського київського літописання. – К., 2015) / А. Мусин // Княжа доба: історія і культура / ред. В. Александрович. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2015. – Вип. 9. – С. 288–310.
24. Вілкул Т. Л. Хронографічна складова домонгольського київського літописання та походження давньоруських хронографів : дис. ... д-ра іст. наук ; 07.00.06 / Т. Л. Вілкул ; Інститут історії України НАНУ. – Київ, 2015. – 551 с.
25. Вилкул Т. Ладога или Новгород? / Т. Вилкул // *Paleoslavica*. – Т. 16, № 2. – Cambridge, 2008. – P. 272–280.
26. Вілкул Т. Л. Літопис і хронограф. Студії з домонгольського київського літописання / Т. Л. Вілкул. – Київ : Інститут історії України НАНУ, 2015. – 518 с.
27. Толочко П. П. Русские летописи и летописцы X–XIII вв. / П. П. Толочко. – Санкт-Петербург, 2003. – С. 60–61; Толочко П. Редакция Повести временных лет игумена Сильвестра: историческая реальность или ученая фикция? / П. Толочко // *Ruthenica*. – Вип. 7. – Київ, 2008. – С. 130–139; Толочко А. Перечитывая приписку Сильвестра 1116 г. / А. Толочко // *Ruthenica*. – Вип. 7. – Київ, 2008. – С. 154–165.
28. Брайчевський М. Історична думка в Київській Русі / М. Брайчевський // Вибране. – Т. 1. – Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 2009. – С. 603–673.
29. Вилкул Т. Л. Люди и князь в древнерусских летописях середины XI–XIII вв. / Т. Л. Вилкул. – Москва : Квадрига, 2009. – 408 с.
30. Толочко А. П. Очерки начальной руси / А. П. Толочко. – Киев ; Санкт-Петербург, 2015. – 336 с.
31. Котляр Н. Ф. Древнерусская государственность / Н. Ф. Котляр. – Санкт-Петербург, 1998. – 446 с.
32. Толочко П. П. Русские летописи и летописцы X–XIII вв. / П. П. Толочко. – Санкт-Петербург : Алетей, 2003. – 296 с.
33. Ричка В. М. «Вся королівська рать» (влада Київської Русі) / В. М. Ричка. – Київ : ПУ, 2009. – 180 с.
34. Плохій С. Походження слов'янських націй. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусії / С. Плохій. – Київ : Критика, 2015. – 456 с.
35. Момрик А. П. Формування концепцій етногенезу українського народу (історіографія проблеми) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 – етнологія / А. П. Момрик ; ІМФЕ. – Київ, 2005. – 19 с.
36. Приходнюк О. Версия Нестора о расселении славян из Подунавья (опыт хронологической стратификации и исторической интерпретации) / О. Приходнюк // Материалы I тыс. н. э. по археологии и истории Украины и Венгрии / редкол. : О. Приходнюк (отв. ред.) [и др.]. – Киев : Наук. думка, 1996. – С. 64–79.
37. Толочко О. П. Київська Русь / О. П. Толочко, П. П. Толочко / Україна крізь віки. – Т. 4. – Київ : ВД «Альтернативи», 1998. – 352 с.
38. Толочко А. Воображенная народность / А. Толочко // *Ruthenica*. – Вип. 1. – Київ, 2002. – С. 112–117.
39. Приходнюк О. М. Степове населення України та східні слов'яни (друга половина I тис. н. е.) / О. М. Приходнюк. – Київ ; Чернівці : Прут, 2001. – 285 с.
40. Арістов В. Раннє літописання про уличів, древлян і Свенельда (до дискусії навколо ідей О. О. Шахматова) / В. Арістов // Український історичний журнал. – 2011. – № 6. – С. 172–182.
41. Балушок В. Г. Етногенез українців / В. Г. Балушок. – Київ : ІМФЕ, 2004. – 231 с.
42. Толочко О. «Образ чужинця» в картині світу домонгольської Русі / О. Толочко // *Medievalia Ucrainica: ментальність та історія ідей*. – Т. I / редкол. : Г. Боряк [та ін.]. – Київ : Інститут української археології АНУ, 1992. – С. 26–46.
43. Plokhy S. The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus / S. Plokhy. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 379 p.
44. Franklin S. The Emergence of Rus. 750–1200 / S. Franklin, J. Shepard. – London ; New York : Routledge, 1996. – 450 p.
45. Вилкул Т. О проявлениях местного патриотизма («наши» в летописании XI–XIII вв.) / Т. Вилкул // Образы прошлого и коллективная идентичность в Европе до начала Нового времени / ред. Л. Репина. – Москва : Круг, 2003. – С. 311–320.
46. Виноградов Г. Давньоруська державність як метанаратив / Г. Виноградов // Ейдос : альманах теорії та історії історичної науки. – Вип. 3, ч. 1 / гол. ред. В. Смолій. – Київ : ПУ НАНУ, 2008. – С. 106–119.
47. Толочко О. До передісторії «Руської землі» XI–XIII ст. / О. Толочко // *Археологія*. – 1991. – № 4. – С. 34–42.

References

1. Kotlyar, N. (1998). *Old-russian statehood*. St. Petersburg. (in Russ.)
2. Tolochko, O. (2005). *«History of Russian» by Vasyl Tatishchev: sources and messages*. Thesis of doctor of

- sciences (history). Kyiv. Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukr.)
3. Tolochko, A. (2005). «*History of Russian*» by Vasily Tatishchev: sources and news. Moscow; Kiev. (in Russ.)
 4. Yatsenko, B. (2003). Paths of millennia. In: *Veles book*, 3-9. Kyiv. (in Ukr.)
 5. Nalyvaiko, S. (2007). *Ethnic History of Ancient Ukraine*. Kyiv. (in Ukr.)
 6. Luchyk, V. (2008). On the issue of the authenticity of the so-called «Veles book». In: *New myths and falsifications about the origin of Ukrainians*, 113-119. Kyiv. (in Ukr.)
 7. Gorban, A. (2013). Imperial narrative of «Veles book»: a simulacrum of history. *Zhytomyr literary studies studios*, 7, 201-214. Zhytomyr. (in Ukr.)
 8. Pritsak, O. (1997). *Origin of Rus'. Ancient Scandinavian sources (other than Icelandic sagas)*, vol. 1. Kyiv. (in Ukr.)
 9. Pachkova, S. (2003). Origin of the Slavs. *Archeology*, 4, 135-139. (in Ukr.)
 10. Rychka, V. (2007). Kiev-Russian Problems in Ukrainian Historiography of the Last Decade. Discussion. In: *Ukraine - Russia: Historiography Dialogue*, 22-47. Kyiv; Chernihiv. (in Ukr.)
 11. Aristov, V. (2015). What's new in Kievan Rus?. *Ab Imperio*, 1, 480-488. (in Russ.)
 12. Fylypchuk, A. (2010). Migration processes of Slavs V-VII centuries. in the Upper, Middle Podshtery and Upper Polupruty (based on stationary and exploratory studies). *Bulletin of the Institute of Archeology*, 5, 61-83. Lviv. (in Ukr.)
 13. Kozak, D. (1999). Conclusions. In: Ed. S. Pavlyuk. *Ethnogenesis and Ethnic History of the Ukrainian Carpathians*, Vol. 1: Archeology and Anthropology, 483-502. Lviv. (in Ukr.)
 14. Baran, V., Baran, Ya. (2005). *Historical origins of the Ukrainian people*. Kyiv. (in Ukr.)
 15. Segeda, S. (2002). *Anthropological composition of the Ukrainian people: ethnogenetic aspect*. Thesis of doctor of sciences (ethnology & anthropology). Kyiv. (in Ukr.)
 16. Rudych, T. (2007). The role of the population of Chernyakhiv culture in the formation of the anthropological composition of the Slavic people of Ukraine in the second half of the 1st millennium BC - the beginning of the 2nd millennium BC. *Archeology*, 3, 47-57. Kyiv. (in Ukr.)
 17. Kazakevych, G. (2015). *Oriental Celts: Cultures, Identities, Historiographical Structures*. Kyiv. (in Ukr.)
 18. Voloshchuk, M. (2014). «*Rus' in the Hungarian kingdom (XI - second half of the XIV century.)*: Socio-political role, property relations, migration. Ivano-Frankivsk. (in Ukr.)
 19. Voitovych, L. (2009). «Bavarian Geographer»: An attempt to ethnoculturalize the population of Central and Eastern Europe in the IX c. *Ukrainian Historical Magazine*, 5, 12-34. Kyiv. (in Ukr.)
 20. Voitovych, L. (2016). «Bavarian geographer»: attempts to ethnoculturalize the population of Central and Eastern Europe in the IX c. *Studia historica Europae Orientalis (Research on the history of Eastern Europe)*, 9, 16-51. Minsk. (in Russ.)
 21. Baran, V. (2004). State-building and ethno-cultural processes in the period of Kievan Rus. In: *The truth is established by the court of history*, vol. 2, 82-101. Kyiv. (in Ukr.)
 22. Koncha, S. (2012). Slavic tribes from Ukraine according to the description of the Bavarian Geographer. *Bulletin of the Kiev National University*, 16, 19-25. Kyiv. (in Ukr.)
 23. Musin, A. (2015). A serious application of the historical and philological direction of the newest Kiev school of the history of Ancient Rus (review: Vilkul, T. (2015). *Chronicle and Chronograph, pre-Mongolian chronicles in Kyiv*. Kyiv). In: V. Aleksandrovich (ed.). *Kniaz' Age: history and culture*, 9, 288-310. Lviv. (in Russ.)
 24. Vilkul, T. (2015). *Chronographic component of the pre-Mongolian chronicles of Kiev and the origin of ancient chronographs*. Dissertation of doctor of sciences (history). Kyiv. Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukr.)
 25. Vilkul, T. (2008). Ladoga or Novgorod? *Paleoslavica*, 16, No. 2, 272-280. Cambridge. (in Russ.)
 26. Vilkul, T. (2015). *Chronicle and chronograph. Studies from the pre-Mongolian Kiev annals*. Kyiv. (in Ukr.)
 27. Tolochko, P. (2003). *Russian chronicles and chroniclers of the X-XIII centuries*. St. Petersburg. (in Russ.); Tolochko, P. (2008). Editorial Tale of the interim years of Abbot Sylvester: historical reality or scholarly fiction. *Ruthenica*, 7, 130-139. Kyiv. (in Russ.); Tolochko, A. (2008). Reconsidering the prescription of Sylvester 1116. *Ruthenica*, 7, 154-165. Kyiv. (in Russ.)
 28. Braichevsky, M. (2009). *Historical thought in Kievan Rus*. In: *Selected*, vol. 1, 603-673. Kyiv. (in Ukr.)
 29. Vilkul, T. (2009). *People and the prince in ancient Russian chronicles in the middle of the 11th-13th centuries*. Moscow. (in Russ.)
 30. Tolochko, A. (2015). *The essays of primary rus*. Kyiv; St. Petersburg. (in Russ.)
 31. Kotlyar, N. (1998). *Old-Rus statehood*. St. Petersburg. (in Russ.)
 32. Tolochko, P. (2003). *Russian chronicles and chroniclers of the 10th – 13th centuries*. St. Petersburg. (in Russ.)
 33. Rychka, V. (2009). «*All royal army*» (power of Kyivan Rus). Kyiv. (in Ukr.)
 34. Plokhyy, S. (2015). *Origin of Slavic nations. Premodern Identities in Ukraine, Russia and Belarus*. Kyiv. (in Ukr.)
 35. Momryk, A. (2005). *Formation of the concepts of ethnogenesis of the Ukrainian people (historiography of the problem)*. Thesis of PhD (ethnology). Kyiv. (in Ukr.)
 36. Pryhodniuk, O. (1996). Nestor version of the settlement of Slavs from the Poduniavia (experience of chronological stratification and historical interpretation). In: O. Pryhodniuk (ed.). *Materials of I m. AD on archeology and history of Ukraine and Hungary*, 64-79. Kyiv. (in Ukr.)
 37. Tolochko, O., Tolochko, P. (1998). *Kyivan Rus*. Kyiv. (in Ukr.)
 38. Tolochko, A. (2002). Imagined Nationality. *Ruthenica*, 1, 112-117. Kyiv. (in Russ.)
 39. Pryhodniuk, O. (2001). *Steppe population of Ukraine and eastern Slavs (second half of the 1st millennium BC)*. Kyiv; Chernivtsi. (in Ukr.)

40. Aristov, V. (2011). Early chronicle of the streets, Drevlyans and Sveneld (to discuss about the ideas of O. Shakhmatov). *Ukrainian Historical Magazine*, 6, 172-182. Kyiv. (in Ukr.)
41. Balushok, V. (2004). *Ethnogenesis of Ukrainians*. Kyiv. (in Ukr.)
42. Tolochko, O. (1992). «The image of a stranger» in the picture of the world of pre-Mongol Rus. *Medievalia Ucrainica: mentality and history of ideas*, 1, 26-46. Kyiv. (in Ukr.)
43. Plokhyy, S. (2006). *The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus*. Cambridge.
44. Franklin, S., Shepard, J. (1996). *The Emergence of Rus. 750–1200*. London; New York.
45. Vilkul, T. (2003). On the manifestations of local patriotism («ours» in the chronicles of the 11th – 13th centuries). In L. Repina (ed.). *Images of the past and collective identity in Europe before the beginning of the New Age*, 311–320. (in Russ.)
46. Vinogradov, G. (2008). Old Russian statehood as a metanarrative. *Eidos: an almanac of theory and history of historical science*, 3, part 1, 106-119. Kyiv. (in Ukr.)
47. Tolochko, O. (1991). To the prehistory of «Rus' land» of the XI-XIII centuries. *Archeology*, 4, 34-42. Kyiv. (in Ukr.)

IVANGORODSKY Kostiantyn, Candidate of Sciences (History), Associate Professor, Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
e-mail: iwakos@ukr.net

SOURCING ASPECTS OF THE RECONSTRUCTION OF THE EAST-SLAVS ETHNIC HISTORY IN THE MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

Abstract. Introduction. *The reconstruction of Eastern Slavs' communities' ethnic history before the Mongol era is so difficult and complex because of extremely narrow source base. That's why modern Ukrainian historiography representatives are compelled to offer their own versions either in relation to the Slavs community formation, or directly speaking about the Ukrainians ethnogenesis. However, neither archaeological nor written sources, nor their complex application, yet assist to decide that question, although Ukrainian specialists devote considerable attention and methodological efforts to this.*

The purpose of the article is to analyze the validity of the source base at the present stage, which should provide the ethno-historical reconstruction of the East Slavs communities' formation and development at the pre-Mongol era in the modern Ukrainian historiography framework.

Results. *In the process of studying the «East Slavic» medieval ethnological history, Ukrainian scholars traditionally turn to the chronicle tradition, although they realize importance of the other types of sources. Demystification of falsified sources by modern scholars is also very important. Certain skepticism about non-written sources of medieval ethno-history exists in this problem historiography. However, quite often historians are limited by sources' fragments, while neglecting the establishment of their origin and semantics.*

Involvement of archaeological sources in ethno-historical reconstructions requires consideration of the theoretical and methodological specifics of their interpretation. Most Ukrainian archaeologists rightly emphasize that real breakthrough in the expansion of the so-called «early Slavic archeology» source base, as well as its scientific interpretation, took place in the last third of the twentieth century. On the other hand, in recent decades the process of active fieldwork in Ukraine has practically ceased. Unfortunately, anthropology has a lesser source base than archeology. There are no materials for craniology, due to the ritual of fervidation, common for Slavs in the pre-modern period. The main attention of Ukrainian historians regarding the source base of ethno-historical reconstructions is traditionally devoted to the Old-Russian chronicle and, in the first place, to the «Tale of Bygone Years» However, in contemporary Ukrainian historiography researchers are skeptical in estimation of this work as the historical source.

Conclusion. *In contemporary Ukrainian historiography, devoted to the ethno-historical reconstructions of the Eastern Slavs communities' past, major attention is paid to the problem of ethnological purity of the source base, in particular, in terms of its rethinking. On the other hand, it has to be noted number of theoretical and methodological weaknesses in this perspective, which are related to the strength of ethno-historiographic stereotypes that have developed in relation to this branch at the earlier stages of historical science development in Ukraine.*

Key words: *historiography, source study, historical source, archaeological sources, chronicles, ethno-historical reconstruction, East Slavs.*

Одержано редакцією 17.10.2018
Прийнято до публікації 15.11.2018

